

LEGITIMITET IZMEĐU MITA I ZAKONA

Iskustvo iz bivše socijalističke Jugoslavije ukazuje nam da se to tek većinski, bošnjački unitarni nacionalizam ogrće ogrtačem liberalizma i građanstva. Nije li Slobodan Milošević insistirao na izbornom pravilu "jedan čovjek – jedan glas", a Radovan Karadžić se koncem osamdesetih žestoko suprotstavljao "nacionalnom ključu" pri izboru predsjednika Udruženja književnika Bosne i Hercegovine. Jedna od najefektnijih i najčešćih parola jugoslavenskog (velikosrpskog) unitarizma bio je poziv "ne dajmo da nas dijele"

Ivo Lučić

PITANJA, ČIJA JE BOSNA I HERCEGOVINA DRŽAVA, A ČIJA DOMOVINA, TE ČIJA JE NJEZINA POVIJEST I TKO JE NAJVIŠU žrtvu prinio na njezin oltar, već dugo opterećuju našu nedorečenu političku svakodnevnicu. Humanističko načelo državnosti znači bezuvjetno očuvanu ideju građanina i dostojanstva prava, crpljenog iz uma koji je stvoren slobodnim suglasjem. Povijesnu sliku države ne određuje realno podrijetlo naroda iz prapovijesnog vremena, nego ideja prava, svjesno održavana u njezinoj oslobađajućoj i pomirujućoj apstraktnosti koja briše teret prošlosti. Specifičan zapadni ideal jeste država kao ugovor u smislu nagodbe slobodnih građana. Njezina je supstancija dnevni plebiscit. Njezin je temeljni oblik društvo kao jedinstvo građana. Ako prihvaćamo ovakvo poimanje države, kako ga je dao Helmuth Plessner, znači da prihvaćamo državu kao zajedničku stvar *res publicu*, konstrukciju uma, modernu demokratsku parlamentarnu pluralnu državu. Državu koja se ne temelji na monopolu upotrebe sile, nego na ugovoru njezinih građana, na dnevnom plebiscitu. Plessner analizira i nesigurnost Nijemaca i uopće pripadnika "zakašnjelih nacija", koja "im čini sumnjivom svaku vrstu države u čijem, takoreći permanentnom porijeklu stoji prevrednovanje čovjeka čistim pravnim aktom. Upravo zato što se oni ne smiruju ni u jednoj državnoj tradiciji, zato što u svojoj političkoj tvorbi ideja ne streme pomirenju, zato što su dublje ugroženi jer su dublje napušteni nego bilo koji drugi stari narod, oni traže realno uporište u svojoj povijesti i, budući da ga u njoj ne nalaze, traže ga još u predpovijesti, podpovijesti. Zato su oni od prekjučer i prekosutra i nemaju nikakvo danas. Njihov je temelj trajno kretanje bez mogućnosti prave sadašnjosti. Umjesto idealnog, iako fiktivnog porijekla što ga pravni poredak priskrbljuje čovjeku u njegovoj slobodi, oni traže realni iako mistični početak svoje povijesne egzistencije, koji se gubi u tami neutemeljive davnine."¹ Ovih nekoliko teza njemačkog filozofa i antropologa itekako se tiču i naše stvarnosti. Ako su Nijemci koji su kao nacija konstituirani u devetnaestom stoljeću zakašnjela nacija, kakve su tek nacije koje nastoje dovršiti proces konstituiranja u dvadeset i prvom stoljeću? Možda bi ova usporedba olakšala razumijevanje tobožnjih "najstarijih europskih nacija", objasnila njihovu potrebu za traženjem korijena u Iranu, njihove razloge izmišljanja Bosena i opsjednutost "bogumilima". Možda bi uspostavila i vezu između iskapanja "bosanskih piramida" i aktualnih pregovora oko ustavnih promjena? Promjena koje izgleda nisu "javna stvar", nego se dogovaraju na tajnim sastancima. Hoće li taj novi Ustav imati legitimitet kada ga piše Venecijanska komisija, kojoj nekoliko bosansko-hercegovačkih političara dvojbenog znanja i morala tek gondolijerski pjevuši.

¹ Helmuth PLESSNER, *Zakašnjela nacija*, Naprijed, Zagreb, 1997., 53.-66.

Legitimitet

Bosna i Hercegovina je država tri konstitutivna naroda: Bošnjaka, Hrvata i Srba, ostalih, te građana BiH.² Ovakva ustavna formulacija ima korijene još u *Rezoluciji* Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH-a), kada je jugoslavenska komunistička elita formirala modernu državnost BiH. **Formulacija o BiH, kao državi njezina tri naroda sadržana je u svim socijalističkim ustavima, uobličena u referendumskom pitanju, te potvrđena referendumom na temelju kojeg je BiH dobila međunarodno priznanje. Konačno, ta formulacija je potvrđena i važećim Ustavom BiH.**³ Bosna i Hercegovina je dakle i po svom Ustavu multinacionalna država, a uz to je još i multikulturalna, multikonfesionalna i multietnička. **Njezina stabilnost najviše ovisi o odnosima njezinih konstitutivnih naroda.** Američka profesorica Sabine P. Ramet, napisala je da “multietnička društva nisu nužno nestabilna, dok nelegitimni režimi u multietničkim državama jesu”. **Zapitat ćemo se je li režim u Bosni i Hercegovini legitiman, odnosno je li Bosna i Hercegovina legitamna država?** Naime, Ramet je napisala i sljedeće: “Tamo gdje je država legitamna, doktrina kolektivnih prava slabije će odjeknuti, dok u nelegitimnim državama, etnički, vjerski, kulturni i socijalni rascjepi brzo mogu prerasti u pukotine i raskole.”⁴ I na prvi pogled je vidljivo da kolektivna prava u Bosni i Hercegovini odjekuju poput tek utihnutih topova, te da su etnički, vjerski, kulturni i socijalni rascjepi već odavno prerasli u ozbiljne pukotine i raskole. To onda nužno postavlja pitanje legitimiteta države. Posebno kada je ona konstruirana na način da jedan njezin narod ima svoju nacionalnu Republiku (Srbi i Republika Srpska), drugi (Bošnjaci-muslimani) nastoji od cijele Bosne i Hercegovine stvoriti svoju (građansku) nacionalnu državu i treći (Hrvati) koji pokušava izboriti bilo kakav pravno-formalni okvir za zaštitu svojih prava i svoga identiteta.

Svjedoci smo da nacionalno pitanje, odnosno pitanje kolektivnih prava, teško opterećuju političku zbilju Bosne i Hercegovine. Ujedno, izbor između koncepcije unitarne države ili njezinog unutarnjeg uređenja na dva, odnosno tri entiteta, često se predstavlja kao izbor između građanskog i etničkog koncepta, između liberalnog i konzervativnog, lijevog i desnog, odnosno progresivnog i regresivnog političkog koncepta. **Iskustvo iz bivše socijalističke Jugoslavije ukazuje nam da se to tek većinski, unitarni nacionalizam ogrće ogrtačem liberalizma i građanstva.**

Nije li **Slobodan Milošević** insistirao na izbornom pravilu “**jedan čovjek – jedan glas**”, a **Radovan Karadžić** se koncem osamdesetih žestoko **suprotstavljao “nacionalnom ključu”** pri izboru predsjednika Udruženja književnika Bosne i Hercegovine. Jedna od najefektnijih i najčešćih parola jugoslavenskog (velikosrpskog) unitarizma bio je poziv “**ne dajmo da nas dijele**”!

Dakle, je li Bosna i Hercegovina legitamna država? Uključuje li njezino postojanje volju svih, odnosno većine njezinih građana i kolektiviteta? Odgovor na ovo pitanje trebamo tražiti u pravnoj teoriji, ustavnim definicijama i političkim odlukama koje su na njima temeljene. To je prije svega odluka o neovisnosti zemlje i okolnosti njezinog izdvajanja iz jugoslavenske federacije. Moderna Bosna i Hercegovina nastala je kao republika tri konstitutivna naroda: Srba, Muslimana i Hrvata. Unutar nužno zadanog političkog okvira funkcionirali su povijesno suprotstavljeni kolektiviteti, tri paralelna društva. U novim, danim uvjetima, građen je i novi kolektivitet, novo samoupravno društvo, koje nije preživjelo prvi test, a to su bili prvi slobodni izbori. Demokracija je izbacila na površinu sve frustracije proteklog vremena. Što je bilo više slobode, veće su bile i razlike među bosansko-hercegovačkim nacijama, dublje su bile pukotine unutar bosansko-hercegovačkog društva. Sve jednostrano donošene promjene u statusu bosansko-hercegovačkih kolektiviteta još više su produbljivale društvene suprotnosti.

Posebno značajne promjene u političkoj i društvenoj strukturi Bosne i Hercegovine dogodile su se početkom devedesetih, tijekom rata. Muslimanska društvena i politička elita donijela je odluku o preimenovanju svog muslimanskog nacionalnog imena u bošnjačko. Alija Izetbegović je u ulozi “oca nacije”, ali i islamskog autoriteta napravio sporazum s muslimanskim nacionalistima i sekularistima, te je pristao na voluntarističko i nedemokratsko, gotovo nasilno preimenovanje nacije u ratu. Naime, na popisu stanovništva 1991. ponuđena je mogućnost Muslimanima izjasniti se kao Bošnjaci, ali ju je iskoristio vrlo mali broj građana (Muslimana). **Izetbegovićeva Stranka demokratske akcije (SDA) protivila se “bošnjaštvu” koje je zagovarala Muslimanska bošnjačka organizacija (MBO).** Ipak, skup nazvan *Kongres bosanskomuslimanskih intelektualaca* donio je 22. prosinca 1992. u Sarajevu Rezoluciju u kojoj su tom prigodom okupljeni muslimanski intelektualci svoj narod nazvali *bosanski Muslimani (Bošnjaci)*. Taj naziv potvrdili su Odlukom *Drugog bošnjačkog sabora*

² Točna formulacija iz preambule *Ustava BiH* glasi: “Bošnjaci, Hrvati i Srbi, kao konstitutivni narodi (zajedno s ostalima), i građani Bosne i Hercegovine ovim utvrđuju Ustav Bosne i Hercegovine.” Vidjeti: *Ustavi*, Federalno ministarstvo pravde, Sarajevo, 1997., 17.

³ Referendum za neovisnost BiH održan je 29. veljače i 1. ožujka 1992.

⁴ Sabrina P. RAMET, *Čija demokracija? Nacionalizam, religija i doktrina kolektivnih prava u srednjoj i jugoistočnoj Europi nakon 1989. godine*, Alineja, Zagreb, 2001., 206.-207.

u Sarajevu 28. rujna 1993.⁵ **Svoj jezik nisu nazvali svojim novim-bošnjačkim imenom, nego imenom zemlje Bosne – bosanskim jezikom.**⁶ Ubrzo nakon toga pokrenuli su inicijativu za promjenom imena države Bosne i Hercegovine. Na taj način muslimanska elita je uzurpirala “željeno ime” zajedničke države, te se nužno dugoročno konfrontirala s Hrvatima i Srbima.⁷ Predsjednik Stranke demokratske akcije i bošnjački lider **Alija Izetbegović**, iznio je na Trećem kongresu svoje stranke održanom 13. listopada 2001. **ideju bosanske nacije**, tvrdeći kako vjeruje da bi se dvije trećine građana BiH izjasnilo Bosancima.⁸ **Na taj način negira se ustavna konstrukcija Bosne i Hercegovine, a njoj se pretpostavlja unitaristička ideja “državnog naroda”.** Ta Izetbegovićeva ideja u sebi nosi nove i nepredvidljive sukobe, jer kako piše István Bibó za razliku od zapadnoeuropskih nacija koje su čvrste i stabilne, istočnoeuropske nacije se osjećaju ugroženima i ako se samo ospori njihovo postojanje.⁹

Nešto kasnije, u studenom 2005., reisu-l-ulema Mustafa Cerić u bajramskoj hutbi rekao je: “Ovdje smo svi svoji na svome. I ovdje svi možemo imati ista prava, pod uvjetom da prihvatimo dijalog kao princip međusobnog povjerenja.”¹⁰ Bila je to svakako ohrabrujuća poruka i onima koji su zazirali od ranije spomenute Izetbegovićeve ideje. Ali prigodom svečanosti održane u povodu 469 godišnjice Husrevbegove medrese, Mustafa Cerić je rekao da su “našu državu” bitno obilježile “tri ličnosti i datuma” i da ih se “uvijek trebamo sjećati”. Zatim ih je pobrojao: “To je 1463. godina, kada je Mehmed el Fatih donio islam u Bosnu. Drugi je 8. januar 1537. godine kada je Gazi Husrev-beg ustanovio medresu, a treći 1992. kada je Alija Izetbegović zajedno s nama i s dobitnikom nagrade (Harisom Silajdžićem o.a) ustanovio nezavisnu državu BiH.” Reis se onda obratio bivšem učenicu medrese Harisu Silajdžiću, dobitniku nagrade koja je dodijeljena za afirmaciju ugleda imena i škole, riječima: “Harise, imaš našu podršku da BiH nema entiteta već da bude cjelovita država. Imaš podršku da napišeš ustav po kojem ćete se sjećati generacije kao što se sjećamo sultana Fatiha i Gazi Husrev-bega.”¹¹ Nije li realna bojazan da bi ovako postavljenim odnosima u BiH Reis mogao dovesti u pitanje legitimitet bosansko-hercegovačke vlasti, a **“el Fatih” bi mogao ponovno uništiti “bosansku” državu?**

Navedeni događaj i Cerićeve riječi jasno ukazuju na svu podijeljenost bosansko-hercegovačkog društva. Posebnu težinu njegovim i sličnim pokušajima “ispisivanja ustava” daje izjava kardinala Vinka Puljića da će “pozvati narod na borbu protiv nepravde”, ako nove ustavne promjene budu nepravedne.¹² Valja spomenuti i reakciju Radoslava Dodića, koji svoj ironičan članak završava sljedećim rečenicom: “Koliko razumijem prisposode ef. Cerića, sve je, dakle, u bosanskom kraljevstvu bilo jedno, nazadno siromašno dok ga nije obasjala islamska svjetlost. Pod tim Mustafinim svjetlom, pisat će Haris ustav na Mehmedov način. Pa lahka vam bila noć, age od Gazije! Maksuz selam od neposlušnog kmeta Radoslava!”¹³ Od sultanske bahatosti, kmetске neposlušnosti i poziva na borbu protiv nepravde pa do bune i rata nije dug put!

Napast nedužnosti

Dok na domaćoj sceni bošnjački nacionalisti pribjegavaju taktici kulturne i političke superiornosti, na vanjskoj sceni zauzimaju ulogu žrtve, poziciju slabijih. Tamo ne spominju sultana osvajača (Fatih), nego ističu i višestruko uvećavaju “svoje” žrtve rata. Od optužbi za radikalizam i agresivnost brane se propagiranjem i institucionaliziranjem euroislama. **Pascal Bruckner** je napisao **esej o nedužnosti**, koju naziva bolešću individualizma, a koja se zasniva na htijenju da se izbjegne posljedica svojih djela. To je pokušaj uživanja prednosti slobode, a ne podnošenje nijedne njezine poteškoće ni neprilike. Bolest se grana u dva smjera: **infantilnost i viktimizaciju**, dva načina bijega od teškoće bitka, dvije strategije blažene neodgovornosti.¹⁴ U našim uvjetima sindrom infantilnosti možemo prepoznati kod mnogih “intelektualaca”, koji se “ne mogu načuditi što nam se sve dogodilo i od kuda toliko zla?” Uzalud im je dokazivati da su ga upravo oni sijali, ili barem zalijevali, te da snose najveću odgovornost! Ako i uspijemo nekako maknuti njihovu masku čuđenja (počesto i stvarno čuđenje), onda će oni pribjeći viktimizaciji, označiti se nesposobnim za činjenje bilo kakvog zla i utjeloviti se u liku samoproglšenih mučenika. Ovdje nećemo obrazlagati već apsolvirane slučajeve “ostataka za-

⁵ Abid ĐOZIĆ, *Bošnjačka nacija*, Bosanski kulturni centar Sarajevo, Sarajevo, 2003., 323.-334.

⁶ *Rezolucija Kongresa bosanskomuslimanskih intelektualaca i Proglas o Bosanskom jeziku*, Ratni kongres bosanskomuslimanskih intelektualaca, Sarajevo, 22. 12. 1992.

⁷ Ivo LUČIĆ, “Ima li Hercegovine”, *Status*, broj 8., Mostar, zima 2005./2006., 108.

⁸ “Muđzahedine nismo zvali, vrata BiH su im otvorili Hrvati”, *Oslobođenje*, 12. 10. 2001., 5.

⁹ István BIBÓ, “Bijeda istočnoevropskih malih država”, *Regije evropske povijesti*, Naprijed, Zagreb, 1995., 43.

¹⁰ “Mnogo je razloga da svi volimo domovinu BiH”, *Oslobođenje*, (Sarajevo), 4. 11. 2005., 4.

¹¹ “Ef. Cerić: Podržavamo sve koji se bore da BiH ne bude podijeljena po vjeri i naciji”, *Dnevni avaz*, (Sarajevo), 7. 1. 2006., 3.

¹² “Pozvat ću narod na borbu protiv nepravde”, *Slobodna Dalmacija* (Split), 13. 3. 2006., 13.

¹³ “BiH od sultana do Alije”, *Slobodna Dalmacija* (Split), 10. siječnja 2006., 16.-17.

¹⁴ Pascal BRUCKNER, *Napast nedužnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1997., 12.

klanog naroda” ili “hrvatsko-katoličkih vitezova i mučenika”, nego ćemo izložiti aktualan problem slobode koja “ne umije pjevati onako kako su sužnji pjevali o njoj”.

Bruckner piše: “Na ovom kraju stoljeća kada su se vladavine potlačenih većinom pretvorile u režime samovolje i terora, neko uporno nepovjerenje lebdi nad onim u lošem položaju, osumnjičenih da se hoće kad na njih dođe red preobraziti u krvnike, da već pripremaju odmazdu. Povijesna ljevica (za razliku od stranaka koje, se na nju pozivaju) doista je uspjela čitavom političkom svijetu nametnuti stajalište prikraćenih; ali se odveć često spoticala o sutrašnjicu nakon revolucija, o neizbježnu preobrazbu bivšeg ugnjetavanoga u novog izrabljivača. Oslobodilački pokreti, pobune, ustanci, nacionalne borbe, svi se redom čine zavjetovani despotizmu, obnavljanju nepravde. Čemu se pobuniti ako je to zato da se opet čini još gore? I veliki zločin komunizma leži u tome što je govor žrtve obezvrijedio za dugo vremena. Poteškoća se krije u ovome: kako i dalje pomagati pokorene, a da ne podlegnemo svakovrsnim varalicama koji su prisvojili izriječ žrtve?”¹⁵ Bruckner na to pitanje odgovara na sljedeći način: **“Manjine kao i potlačeni narodi, jednom riječju, imaju samo jedno pravo, ali ono je sveto: a to je da više ne budu potlačeni i da opet postanu subjekti svoje povijesti; i mi imamo prema njima samo jednu dužnost, ali je ona bezuvjetna: da im pružimo pomoć.** Pa ipak, činjenica što su bili podjarmljeni ne donosi nekoj kategoriji ljudskih bića nikakvu metafizičku superiornost nad drugima.” Bruckner zaključuje: “Izbaviti se iz položaja žrtve, nakon što je poražen tlačitelj i dobivena zadovoljština, znači prihvatiti odgovornosti koje upleće sloboda, **pokoriti se moralnim i pravnim prisilama koje vrijede za sve.**”¹⁶ Ako se vratimo u povijest, čija su tumačenja u Bosni i Hercegovini različita ovisno o nacionalnoj pripadnosti onoga tko je piše, neće biti teško pronaći brojne sindrome “nedužnosti” kod svih etničkih, vjerskih odnosno nacionalnih korpusa. Također možemo iščitati konstantnu suprotnost tri društva, koja su se u različitim razdobljima različitim načinima i intenzitetom međusobno doticala i prožimala.¹⁷

Dugo vremena su srpske i hrvatske historiografije davale Bosni i Hercegovini središnje mjesto, označavajući je svojim najvažnijim dijelom. Razvojem muslimanske nacionalne svijesti, muslimanski nacionalni ideolozi konstruiraju utemeljenost “temeljnog naroda” i pokušavaju osmisliti

kontinuitet svoje novoprepoznate i novoimenovane nacije sa srednjim vijekom. Posebno im se čini važno “rehabilitirati” osmansku vladavinu u Bosni i Hercegovini, jer ona je dugo vremena bacala sjenu na njihovu andeosku poziciju. Zato osvajačevu ahdnamu veličaju kao najznačajniji dokument o ljudskim pravima, kakvog nije bilo u Europi i koji je donesen 485 godina prije Konvencije UN-a.¹⁸ Veličaju svoju dobrotu, toleranciju i merhamet, bez kojih ostalih naroda (Hrvata i Srba) ne bi niti bilo u BiH. Pri tome zanemaruju povijesne izvore, pa i zbirku propisa Kanun-i-raja, nastalih na temelju kodeksa kalifa Omara Al Kataba, propisanih za kršćane i Židove u osvojenom Damasku 635. godine.¹⁹

U nacionalističkoj percepciji “naši” su uvijek (bili) bolji od njihovih, naročito u prošlim vremenima i ako nema svjedoka i svjedočenja. Tako bivši predsjednik Saveza komunista Bosne i Hercegovine profesor na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu dr. Nijaz Duraković u eseju u kojem pokušava “rasvijetliti bošnjačko nacionalno ime” opisuje razdoblje ponosa i slave osmanske Bosne: “Dok Evropa plamti inkvizicijskim lomačama, dok ganja vještice, umire od prljavštine, kuge i leproznog raspadanja, po Bosni se podižu monumentalne građevine, čitavi novi gradovi, grade vodovodi, hamami, visoke škole, biblioteke, cvjeta alhamijado poezija, izdaje arapsko-bošnjački rječnik, pored arapskog, perzijskog i turskog pisma afirmira bosančica itd. Bosna živi u duhu vjerske tolerancije, sigurnosti tada moderne države, uz materijalni prosperitet i kulturni procvat.”²⁰ Besmisleno bi bilo polemizirati s profesorom. Teško će on vidjeti razliku između pariške crkve Notre Dame i Careve džamije u Sarajevu, između tekije u Blagaju i gotičke katedrale u Milanu. Ovdje ne govorimo o “duhovnosti ili svetosti” navedenih mjesta, nego o manje ili više zahtjevnim građevinama. Duraković vjerojatno ne vidi niti po čemu se razlikuju njegov Fakultet političkih nauka i Gazi Husrev-begova medresa od Sorbonne i Oxforda? O poeziji, lepri ili o endemskom sifilisu koji se još uvijek javlja u Bosni bolje i ne započinjati! Nedavno je Parlament vijeća Europe (PACE) osudio zločine i propisao mjere za “suzbijanje ostavštine bivših komunističkih totalitarnih sustava.”²¹ To sigurno neće potaknuti bivšeg predsjednika bosansko-hercegovačkih komunista da se osjeti obuhvaćen ovom osudom, a da ne govorimo o osjećaju odgovornosti za nasilja nad svojim građanima. Ima li onda uopće smisla raspravljati o “vjerskoj toleranciji” u Otomanskom Carstvu, gdje su potlačeni kršćani imali samo onoliko prava koliko bi im “dali” osmanlijski-musli-

¹⁵ P. BRUCKNER, 1997., 12.-15.

¹⁶ P. BRUCKNER, 1997., 245.-247.

¹⁷ Mirjana KASAPOVIĆ, *Bosna i Hercegovina podijeljeno društvo i nestabilna država*, Politička kultura, Zagreb, 2005.

¹⁸ “Sultanovo dobročinstvo”, *Oslobođenje* (Sarajevo), 9. listopada 2003., 22.

¹⁹ Ivo ANDRIĆ, *Razvoj duhovnog života u Bosni pod uticajem turske vladavine*, Prosveta, Beograd, 1997., 41.-42.

²⁰ Nijaz DURAKOVIĆ, “Narod ne nadijeva već prihvata”, *Oslobođenje* (Sarajevo), 28. kolovoza 2004., 29.

²¹ “Međunarodna osuda zločina komunističkih režima”, *Katolički tjednik* (Sarajevo), 12. veljače 2006., 14.-15.

manski moćnici. Da je samo prelistao kronike fratara Bosne Srebre, suvremenika njegovog "slavnog doba", znao bi profesor o čemu se radi. A kada nije u stanju objektivno sagledati despotski osmanski režim, kako će tek zločine iz zadnjeg rata koje je počinila "njegova" vojska. To su prema njegovim (njihovim) interpretacijama samo incidenti, ili još bolje "afere" kako je to opisao Muhamed Filipović.²² Filipović i Duraković su objavili i jednu zajedničku knjigu nazvanu *Tragedija Bosne*.²³ Ta, po broju stranica i sadržaju, mala knjiga, predstavlja sažetak ideja i dosega njezinih autora, svu prožetost bosanskog nacionalizma i njegove socijalističko-komunističke forme, ali i njihovo začuđujuće stanje "blažene neodgovornosti". Ona ozbiljno dovodi u pitanje Filipovićev status "najpametnijeg Bosanca" i ukazuje da je najveća "tragedija Bosne" upravo u stanju njezine elite. Muhamed Filipović povremeno, u skladu s nacionalnim interesom, žestoko iskritizira komunistički režim, ali uopće ne problematizira svoju poziciju u tom režimu, ili postavi pitanje barem moralne odgovornosti svoga brata Safeta Filipovića, koji je početkom šezdesetih, u Rankovićevo vrijeme, bio ministar unutarnjih poslova Bosne i Hercegovine. Za njega je najvažnije da je on na tom mjestu zastupao "nacionalne interese".²⁴

Jedan njihov manje nadaren potomak zadnjih mjeseci strastveno ispisuje stranice jednog sarajevskog tjednika, koji mu tepa titulom "vođećeg". Tamo on suprotstavlja "osmanlijski humanizam" "europskom fašizmu", pri čemu najviše podsjeća na one slične mračnjake što su tvrdili da je ustaški logor Jasenovac bio skoro pa odmaralište, gdje su redovito "izvođene kazališne predstave". Često se u svojim "filipikama" iz Sarajeva zalijeće do Dretelja i Dubravske visoravni. Valja mu znati da svaki put prolazi kroz Grabovicu.²⁵ Isti s prijekom piše o "sirotim Mandama i Pilipima što žive na potezu od Ljutog Doca do Posušja, Hlivna i Duvna" i nedostojnim hercegovačkim "bilobičvašima", suprotstavljajući im brojne prefinjene "hanume" iz njegovih dječjačkih snoviđenja i "plemenite bosanske begove" i "efendije", primjere kulture i dobrote (merhameta), kakav je i sam.²⁶ (Ne)spomenuti i slični bošnjačko-muslimanski osmanofilski nacionalisti negiraju turski genocid nad Armencima s početka

dvadesetog stoljeća.²⁷ Istovremeno za potrebe nacionalnog mita u kojem traže poziciju žrtve i legitimitet viška ravnopravnosti konstruiraju tezu o "deset genocida u posljednjih tri stotine godina nad bosanskim stanovništvom, posebno nad bosanskim Muslimanima", kako je to naveo Mustafa Spahić.²⁸

Komšilik i genocid

Tin Ujević je davne 1931. godine u Sarajevu napisao: "Stoljeća se prepisuju, narodi se međusobno kopiraju. A kad se za iste stvari nađu razna imena, to je već razlog klanja i obilnog prolivanja krvi. Iskusan historičar mora da prizna ovu činjenicu."²⁹ Vezu između imena i rata ustvrdili su još stari Grci. O tome je Homer pjevao u Ilijadi. Francuski filozof Alain Finkielkraut napisao je: "Između rata i imena postoji stoljetna veza. Bitka je trenutak istine u kojemu se potvrđuje ime."³⁰ Koja imena su potvrđivana u bosansko-hercegovačkim ratovima? Je li bilo moguće izbjeći zadnji rat? Je li se i on vodio za potvrdu imena, za identitet, za konačan završetak nacionalnog konstituiranja? Je li to bio rat za nacionalnu državu? Mnogi su mislili da nakon rata u Hrvatskoj "svijet" neće dopustiti njegovo proširenje u Bosnu i Hercegovinu. Nisu ništa zaključivali iz gomilanja oružja povučeno iz Hrvatske i Slovenije, niti su razumjeli sve oštriju nacionalističku retoriku. Od stvarnosti su se branili riječima da je to tuđi rat, da je za rat potrebno dvoje. Neki srpski akademici i političari su još polovicom osamdesetih najavljivali rat. Bila je to ozbiljna prijetnja, jer je u njihovim rukama bila jugoslavenska oružana sila. Onaj drugi potreban za rat, **Alija Izetbegović, unovačio se odbijanjem ranije potpisanog Cutilleirovog plana u ožujku 1992.** Plana koji je garantirao vanjske granice BiH, ali je predviđio i zaštitu nacionalnih prava kroz "određeni broj sastavnih jedinica, temeljenih na nacionalnoj osnovi i vođeći računa o gospodarskim, zemljopisnim i drugim kriterijima".³¹ Potvrda imena uzrok je i ratu između Hrvata i Muslimana (Bošnjaka). Ni njega nije bilo moguće izbjeći, iako su Hrvati pristali na sve mirovne sporazume koji

²² Muhamed FILIPOVIĆ, *Pitanje odgovornosti za rat u Bosni i Hercegovini 1992.-1996. godine*, Svjetlost, Sarajevo, 2002., 161.

²³ Muhamed FILIPOVIĆ Nijaz DURAKOVIĆ, *Tragedija Bosne*, Svjetlost, Sarajevo, 2002.

²⁴ Muhamed FILIPOVIĆ, *Bošnjačka politika*, Svjetlost, Sarajevo, 1996., 97.-99.

²⁵ "Bosanski teftar Nenada Filipovića", *Slobodna Bosna*, (Sarajevo), broj 468. od 3. 11. 2005. i dalje.

²⁶ "Reagiranja", *Slobodna Bosna*, 1. 12. 2005., 77.

²⁷ Evropski parlament je u rezoluciji iz lipnja 1987. godine izjavio da su "tragični događaji između 1915. i 1917. godine, genocid po UN konvencijama prihvaćenim 1948. godine". Slične rezolucije donijeli su francuski i njemački parlamenti. Usporediti: "Genocid nad Jermenima i Bošnjacima upoređuju samo neznalice", *Slobodna Bosna* (Sarajevo), 18. 8. 2005., 46.-49. Vidjeti tekst Andreja Nikolaidisa koji spominje slučaj turskog pisca Orhana Pamuka i polemiku Lovrenović-Filipović: <http://users.skynet.be/orbus/aktua/aktua708.htm> (13. 3. 2006.)

²⁸ Mustafa SPAHIĆ, *Komšije*, Press centar Armije BiH, Sarajevo, april/travanj 1994., 24.

²⁹ Tin UJEVIĆ, *Dva glavna bogumila (Tolstoj i Gandhi)*, Edicija Večernje pošte, Sarajevo, 1931. Reprint, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1998., 4.

³⁰ Alain FINKIELKRAUT, *Izgubljena čovječnost*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1998., 63.

³¹ Miroslav TUĐMAN, *Istina o Bosni i Hercegovini dokumenti 1991.-1995.*, Slovo M, 2005., 146.

su bili ponuđeni tijekom rata i poslije njega. **Muslimansko političko vodstvo odlučilo se za nastavak procesa nacionalne konstitucije, za potvrdu imena, za još jedan rat!** On je završio višeznačnim Daytonskim sporazumom koji je svojom formom i sadržajem omogućio nastavak daljnje iscrpljujuće borbe ratnih i političkih protivnika i partnera.³²

Ta iscrpljujuća borba vodi se i u “prekjučerašnjem vremenu”, ona uvjetuje trajno kretanje, onemogućava nam današnjicu, a posebno neizvjesnom čini budućnost. U Bosni i Hercegovini se za potrebu stjecanja statusa žrtve konstruiraju i davni genocidi. Oni su se prema Mustafi Spahiću, jednom od autora koji ih “izvlači” iz mraka povijesti, događali od 1683. pa do zadnjeg 1992. (do 1995.) godine. Spahić ipak ukazuje na civilizacijsku superiornost “svojih”, te ohrabrujuće zaključuje: “Čak ni deset genocida u posljednjih tri stotine godina koji su izvršeni nad Bošnjacima-Muslimanima nije u njima uništio duh, ideju i smisao komšiluka, susjedstva, suživota, koegzistencije, priznanja i tolerancije drugih ljudi, neovisno od njihove rasne, nacionalne, etničke i konfesionalne pripadnosti.” Pet stranica kasnije Spahić piše: “Zbog devet genocida nad našim narodom organiziranim iz Srbije i Crne Gore i dva iz Hrvatske (sada ih je jedanaest? o.a.), Bošnjaci-Muslimani nikada više sa Srbima, Crnogorcima i Hrvatima ne mogu živjeti na paradigmatu komšiluka, suživota, susjedstva ili lažnog komunističkog bratstva, jedinstva i zajedništva, već u okviru pravne države, vladavine prava i objektivnih, bezličnih, za sve građane istih zakona, i otvorenog i slobodnog tržišta, kroz politiku čistih ekonomskih računa i recipročnih prava.”³³

Zar je potrebno na “genocidima” temeljiti zahtjev za pravnom državom? Na početku smo naveli kako je pravna država jedini racionalan i ispravan zahtjev, čija alternativa je traženje mističnog početka povijesne egzistencije, koji se gubi u tami neutemeljene davnine. **Alternativa zakonu istom za sve građane ne smije biti spomenuti orijentalni institut “komšiluka”, koji naravno ima smisla kao (dobar) odnos pojedinaca, ali nikako kolektivna- nacija.** Naime pogledajmo što je to “komšiluk”, odnosno susjedstvo o kojem piše Spahić, a spominju ga i brojni drugi autori, koji ga drže posebnom vrstom društvenih odnosa u Bosni, s kojom se ništa slično ne može mjeriti. Spahić citira hadis koji kaže: “Komšijom se smatra po četrdeset kuća sa svih strana”, odnosno: “sve (svatko) dotle dok se čuje ezan”. On zatim pojašnjava da su “komšije” u bosansko-hercegovačkim uvjetima “Ljudi, neovisno od vjero-

ispovijesti, rase, klase, nacije, pola i bilo čega drugog, ako žive na uskom teritorijalnom prostoru koji se može zvati zaselak, selo, mahala, gradska četvrt, u varoši, kasabi, gradu i velegradu. Taj prostor je ograničen brojem kuća ili površinom.”³⁴

Razloge svojevrsne institucionalizacije susjedskih odnosa u BiH možemo sagledati upravo u kontekstu svijesti o različitosti i nedostatku jasno propisanih zakona jednakih za sve građane. Tako je “komšiluk” postao neki oblik iskazivanja tolerancije i prihvaćanja zadanih odnosa u društvu, što se svakodnevno ritualno obnavljalo: glasnim pozdravima, sitnim uslugama i drugim oblicima pokazivanja solidarnosti i snošljivosti. Svaka krizna situacija narušavala je postavljene odnose u društvu i pokretala snage koje su htjele njihovu promjenu. Zato još od osmanskog doba, austro-ugarskog zauzeća BiH, svjetskih ratova, pa do ovog zadnjeg rata iz devedesetih **“komšiluk”** kao nekakav institut (izvan personalnih odnosa), **nije izdržao niti jednu kriznu situaciju**, situaciju koja je obećavala promjenu društvenog položaja bosansko-hercegovačkih kolektiviteta.

Zadnji neslavni krah “komšiluka” Avdija Alibašić opisuje na sljedeći način: “Bosnu je činio Bosnom “kult komšiluka”. Bosancima to ne treba objašnjavati, a drugima je ionako teško. Upravo među najstrašnijim razočaranjima jeste izdaja toga kulta stoljećima njegovanog, odnosno ponašanja komšija. Nije zabilježen ni jedan slučaj u više stotina izjava, kao i na osnovu ličnih kontakata sa većim brojem ljudi iz samih struktura vlasti, ili u brojnim usmenim svjedočenjima protjeranih - da je nekome bio upućen bilo kakav signal upozorenja od njihovih vrljih komšija “da se nešto sprema”. Nevjerojatna disciplina i konspirativnost! A da su “komšije” nešto znale svjedoči činjenica da su u velikom broju privremeno napustili grad. Šta više, poznanici s kojima smo zajedno odrasli, išli u školu, dijelili užine na odmoru; susjedi s kojima smo toliko puta pili zajedno kahvu, dočekivali i preživljavali zajedno tugu i radost...sada su se ustremili protiv svojih komšija ne krijući svoj sadistički užitak.”³⁵ Naravno da ovakva ocjena međuljudskih i međunacionalnih odnosa u BiH ne stoji i zasigurno postoje brojni slučajevi pomaganja i solidarnosti. Pogrešnu sliku daju krive pretpostavke, netočne definicije i nerealna očekivanja.

Jedan od posebno važnih rituala kulturnog “bosanskog komšiluka” je zajedničko ispijanje kave.³⁶ Posebno mjesto u “bosanskoj mitologiji” ima **“fildžan viška”**, orijentalna šalica za kavu, koja se navodno u “bosanskim” kućama pri-

³² Dražen PEHAR, “O iracionalnostima u političkom tumačenju daytonske strukture za Bosnu i Hercegovinu – lekcije za domaće i inozemne političare”, *Status*, broj 5., Mostar, studeni/prosinac 2004., 81.-91.

³³ M. SPAHIĆ, 1994., 24.-29.

³⁴ M. SPAHIĆ, 1994., 10.

³⁵ Avdija ALIBAŠIĆ, *Trajanje Bosne*, KDM Preporod, Zenica, 1995., 200.

³⁶ Tone BRINGA, *Biti musliman na bosanski način*, DANI, Sarajevo, 1997., 81.-86.

premala za slučajnog dolaznika, susjeda-komšiju. Ali ako se sjetimo Miloszevih ostavljenih praznih tanjura za putnika na Badnju večer po poljskim selima, onda vidimo da “fildžan viška” i nije neka posebnost.³⁷ Prije će “fildžan” sa svojim polumjesecom i zvijezdom na dnu biti nacionalistički kič, poput “licitarskog srca” ukrašenog nacionalnim trobojnicama, oko čijeg “nacionalnog podrijetla” su svojevremeno vođene žestoke hrvatsko – srpske polemike, iako se ista takva srca već stoljećima prodaju po mađarskim vašarima.³⁸ Ustrajavanje pak na “našoj” gostoljubivost, koja je po svemu posebna i nadilazi gostoljubivost, a time i civiliziranost drugih, otkriva kako postoji i “**tamna strana fildžana**”, kako to reče jedan mostarski pisac.

Zadaća je intelektualca poraditi na konsenzusu i na povratu dostojanstva svakom narodu i građaninu Bosne i Hercegovine. Kako “Pilipima i Mandama iz Hlivna”, tako i “Muji i Sulji” iz Nemile, odnosno “Jovi i Stevanu” iz Nevesinja. Tek onda će u zajedničkoj ka(h)vi biti haira! **Što se tiče “desetak” genocida nad Bošnjacima-muslimanima, to bismo mogli i malo drugačije sagledati.** Naime, muslimansko stanovništvo u porobljenim zemljama imalo je obvezu ratovati za sultana. Hercegovački i bosanski muslimani sudjelovali su u 241 bitci protiv kršćana, ratovali su protiv 16 različitih naroda. Na teritoriju Hercegovine i Bosne bilo je 85 bitaka, a ostalih 156 vođeno je na teritoriju drugih država. Muslimani iz Hercegovine i Bosne vodili su 129 bitaka sa susjednim narodima i to 29 sa Srbima i Crnogorcima, a 67 s Hrvatima. U bitci na Mohaču 1526. sudjelovalo je oko 20.000 muslimana iz Hercegovine i Bosne, dok je iduće godine isti broj sudjelovao u pljačkaškom pohodu na Hrvatsku. U sličnom pohodu na Hrvatsku 1531. sudjelovalo ih je oko 50.000. Hercegovački i bosanski muslimani vodili su od XV. do XVIII. stoljeća uglavnom napadačke ratove, dok su u XVIII. i XIX. stoljeću, u vrijeme slabljenja

Osmanskog Carstva vodili uglavnom obrambene ratove.³⁹ Jesu li bitke pod Klisom, Bečom, Sigetom ili Sentom u kojima je sudjelovao i izginuo veliki broj “bosanskih gazija” genocidi nad “našim narodom” ili su to tek osvajački ratovi i eventualno “genocidi” nad tamošnjim stanovništvom. **Tko je nad kim i kada (iz)vršio genocid tek bi (ako bi) valjalo istražiti, osim ako stvari postavimo tako da “naši” nikako ne mogu biti krivi?**

Zaključak

Bosna i Hercegovina je nastala i može prosperirati samo kao država koju će sva tri njezina naroda smatrati svojom. Njihovi odnosi, kao i međusobni odnosi njezinih građana ne smiju ostati nedefinirani i nejasni. Treba ih urediti ustavom, koji će odražavati njihovu volju, zakonima koji će biti za sve jednaki i društvenim ozračjem međusobnog poštovanja i povjerenja. **Neprihvatljivo je stvaranje viška ravnopravnosti, stvaranje “jednakijih” korištenjem i manipulacijom mitovima i žrtvama.** To dovodi u pitanje svaki ustavni i zakonski aranžman, a time i budućnost Bosne i Hercegovine. Tragediju svojih žrtava “jednakiji” koriste za kriminaliziranje drugih i pokušavaju uspostaviti pravo na zemlju kao isključivo ili barem primarno svoju. Oni pokušavaju steći status temeljnog naroda za što ne mogu dobiti suglasnost ostalih. Zbog toga nacionalistički manipulatori prizivaju nacionalne duhove, proizvode i obnavljaju mitove. Oni u njima traže svoj neutemeljiv početak, a drugima smišljaju utemeljiv kraj. Pogrešno ih je nazivati “najpametnijim” i “vodećim”, jer rješenja koja nude nisu pametna, niti igdje vode, ona su već viđena.

DR. SC. IVO LUČIĆ (1962., LJUBUŠKI), SVEUČILIŠTE U MOSTARU, FAKULTET FILOZOFSKO-HUMANISTIČKIH ZNANOSTI.

³⁷ Czeslav MIŁOSZ, *Zasužnjeni um*, Nova stvarnost, Zagreb, 1998., 248.

³⁸ Danilo KIŠ, *Čas anatomije*, Svjetlost, Sarajevo, 1990., 33.-37.

³⁹ Salim ĆERİĆ, *Muslimani srpskohrvatskog jezika*, Svjetlost, Sarajevo, 1968., 99-103. Podaci od S. Bašagića.